

Prof. dr. Gintautas Mažeikis

Šiaulių universiteto
Humanitarinis fakultetas
Filosofijos katedra
El. paštas: mazeikisg@yahoo.com

TARP TRANSCENDENCIJOS BEGALYBĖS IR ŽENKLŲ NEAPIBRĖŽTIES

I. Dėl neapibrėžties ir begalybės sampratų

1. Šiuolaikinė tarpkultūrinė tapatybės problema yra siejama su Kito begalybės samprata ir su subjekto industriniu pakartojamumu. Iš esmės kalbame apie opoziciją: A. Warholo kopijas prieš E. Levino veidą; arba nesibaigianti pakartojamumo galimybė prieš transcendencijos begalybę.
2. Transcendenciją galima apibūdinti, kaip mąstymo nuostatą suvokti begalybę, kuri peržengia mūsų ribas ir yra tam tikras aktualumas. Nicolaus von Cues skyrė *Indeterminatum* (neužbaigtumas, neapibrėžtumas) nuo *Infinitum* (begalybė). *Indeterminatum* būdinga skaičių sekoms, geometrinėms linijoms. Iš principo neapibrėžta begalybė yra būdinga bet kokiam *Indeterminatum*, nesibaigiančiam pakartojamumui, taip pat gamybiniam bei vartojimo. O kai kalbame apie transcendencijos nuostatą turime omenyje bandymą mąstyti begalinę esamybę, kuri peržengia mūsų patyrimo, suvokimo ribas. Tradicinė metafizika (Nicolaus von Cues, J. Bohme, G. Bruno, Spinoza, G. Leibnizas ir kt.) *Infinitum* siejo su Dievu, būtimi.
3. Vis dėlto nėra aišku, kur pragmatiškai tikslinga naudotis transcendentinės begalybės samprata? Veikiausiai transcendencija geriausiai padeda apibūdinti tikėjimo, vilties atvirumą. Kalbu apie tikėjimo nuostatą be ženklinės išraiškos, kaip tam tikrą apofatinį ir iš dalies nihilistinį tikėjimą (A. Šliogeris, R. Šerpytytė). Tas pats ir su viltimi, kuri gali būti nukreipta į visišką neapibrėžtį, į lūkestį simboliškai dar nepažymėto įvykio, stebuklo.
4. Priešingai, nesibaigiantis ženklų sekos dauginimas rodo vaizduotės galimybes, logines sekas, meninių vaizdų transformacijas. Visų jų paaiškinimui nereikialinga transcendencijos samprata, lygiai kaip ir siekiant apibrėžti subjektų tapatumus. Apskritai, subjektų tapatybė yra aiškiai apribota ženklų skaičiaus. Tačiau šie ženklai ir juos įprasminantis diskursas gali būti dauginami, koreguojami, transliuojami. Subjektai gali turėti tvirtas tapatybes ir griežtą

simbolinę struktūrą, o taip pat ir silpnas, trumpalaikes tapatybes ir lanksčią simbolinę organizaciją.

5. Ženklų ir tapatybių gamyba paklūsta rinkos, paklausos ir pasiūlos dėsniumams bei geismo arba sąmoningų ir nesąmoningų, asmeninių ir kolektyvinių troškimų raidai (J. Lacanas, S. Žižekas, J. Baudrillardas, V. Rubavičius, A. Žukauskaitė ir t.t.).

6. Problema yra ta, kad šios dvi begalybės, transcendencijos lūkestis ir ženklų dauginimas, nuolatos susikerta ir pažeidžia viena kitą. Pavyzdžiui, religinis tikėjimas, nuskaidrintas transcendencijos šviesos, kartais paklūsta nuolatinei religinių ženklų gamybai, reprodukavimui, tvarkai, troškimų raidai, madingai religinei vaizduotei.

7. Tokiu būdu atsiranda būtinybė, iššūkis ne tik paaiškinti ir išsaugoti transcendentinės nuostatos grynumą, bet ir paaiškinti jos pragmatinį reikšmingumą. Transcendencijos nuostatos reikšmę aiškina šiuolaikinė fenomenologija, hermeneutika (A. Sverdiolas). Tačiau šiandien dažnai transcendencija apibrėžiama ne santykyje su *Infinitum*, o kalbant apie radikalią neapibrėžtį. Pavyzdžiui, radikalus abejojimas ir maksimali, radikali kritika nenurodant jokio išankstinio tikrovės projekto, remiasi transcendentine nuostata. Radikali feministinė fotografijos kritika nebūtinai numano kokius nors pozityvius projektus ar pavyzdžius kaip turėtų būti. Tokios atviros kritikos pagrindas yra transcendentinė nuostata.

8. Neaiškumas dėl transcendencijos taip pat atsiranda interpretuojant simbolius. Kartais jie padeda išreikšti transcendentines nuostatas, tačiau dažniau pažymi tik vietos ir apibrėžto laiko žinojimą (simbolinį pasaulį), o kartais nurodo tik industriškai platinamas universalias reikšmes. Todėl dažnai, kai kalbama apie kokį nors simbolį, pavyzdžiui, ant kaklo nešiojamą kryžių, neaišku kas turima omenyje: transcendencijos nuostata, vietos simbolinės organizacijos elementas ar globalizuotos, nuolatos mutuojančios kultūros išraiška.

9. Dažniausiai visus šiuos neaiškumus siekia nagrinėti kultūros studijos, socialinė ir kultūrinė antropologija, sociologija. Šiuo atveju išlieka neaiškus filosofijos vaidmuo. Ar ji turėtų aiškinti save suvokiančio mąstymo mutacijas? Ar ji turėtų siekti tapti minėtų mokslų metodologijos pagrindija ir pabandyti suvaidinti pono vaidmenį (pagal žinomą Hegelio pono ir tarno dialektiką)? O gal ji turėtų aiškinti „kaip galimas supratimas“ tokioje keistoje situacijoje?

10. Jei filosofijai būdinga būti pirmiausiai supratimo galimybių aiškintoja, pakliūsime į savotišką S. Becketo komedijos *Belaukiant Godo* interpretatorių vaidmenį: ar Godo yra dievo simuliakras, ar šis vardas ir pjesė yra tiesiog absurdo ženklas ir ar jis gali būti dauginimas, ar nurodo tokio dauginimo galimybes šiuolaikinėje visuomenėje? Kita vertus „Godo“ vizija tėra vienas iš elgesio ir mąstymo situacijų modelių, kurias filosofija gali interpretuoti.

11. Galbūt, filosofijos prasmė yra šiuolaikinių elgesio ir mąstymo situacijų visuomeniškai ir egzistenciškai reikšminga kritika ir interpretacija?

II. Dėl civilizacijos užlaikymo ir jos griovimo

1. Remiantis Hallso klasifikacija (nesusijusi su M. Horkheimerio ir T. Adorno apibrėžimais) galima teigti, kad Kultūrinės industrijos pirmiausiai yra susietos su valstybinės reikšmės ideologijomis ir jų tikslas yra užlaikyti civilizaciją, užtikrinti jos tvarumą. Todėl Kultūrinės industrijos pirmiausiai yra muziejai, archyvai, mokyklinė kultūra, paveldosauga ir pan. Priešingai, Kūrybinių industrijų tikslas yra skatinti ženklų ir vaizdų gamybą ir prekybą, užtikrinti ženklų ir vaizdų, brendų ir simbolių rinką. Rinkos ciklinė raida griaua kultūrinės industrijos pastangas užtikrinti kultūros, tautos, bažnyčios tapatybę, tvarumą. Priešingai, Kultūrinių industrijų statiškumas ir konservatyvumas, ideologizuotumas ir represyvumas pažeidžia Kūrybinių ir Laisvalaikio industrijų stichiškumą, rinkos laivę, nesibaigiančia ir negailestingą konkurenciją.
2. Kultūrinės industrijos yra linkusios savo saugomiems simboliams suteikti ilgalaikio istorinio prasmingumo ar net transcendentiško požymius. Tokiu būdu Kultūrinės industrijos falsifikuoja pačią transcendencijos nuostatą ją panaikina, paverčia, A. Šliogerio žodžiais tariant, falssimuliakru.
3. Kūrybinės industrijos nieko nesaugo, neslepia, o atvirai plėtoja rinką pagal intensyvaus, tiesiog paranojiško (A. Groves) kūrybinio naikinimo (J. Shumpetter) principą. Kūrybinių industrijų falssimuliakrai neketina užgrobti visos tikrovės, tam paprasčiausiai rinkoje nėra nei laiko, nei prasmės. Kūrybinės industrijos įgalina nuolatinį ir be to praktinį ribų peržengimą, be kurio jokia transcendentinė nuostata būtų negalima. Čia slypi paradoksas. Iš pirmo žvilgsnio nuolatos atsinaujinanti ir save paneigianti populiariosios kultūros ženklų gamyba ir platinimas nenumano jokios transcendencijos perspektyvos. Visi popkultūros simboliai yra dauginami, falsifikuojami, kopijuojami, turi labai apibrėžtą reikšmės ir

prasmės sferą. Tačiau tai, kad popkultūra nuolatos peržengia savo pačios ribas, suvokimo ribas ją suartina su transcendencijos nuostata labiau nei tradiciniai kultūriniai religiniai simboliai. Ar tai reiškia, kad Elvis Preslis buvo arčiau transcendencijos nei daugelis dogmatiškų kunigų?

4. Žmogaus būties samprata yra tiesiogiai susijusi su egzistenciniais pradais, pavyzdžiui, rūpesčiu, ir su suvokimo pastanga, tarkime, atvirumu nepaslėpčiai. Tačiau atvirumas nepaslėpčiai reikalauja tam tikros nihilizmo pastangos, apie ką kalba R. Šerpytė. O vadinasi, reikia peržengti ženklų grupių, organizacijų suponuojamas ribas, įveikti ne tik antropomorfinį, bet ir industrinį šešėlį, įveikti dirbtinių ženklų debesis. Visa Vakarų nihilizmo tradicija, nuolatos pažeidžianti filosofijos fakultetų puoselėjamas mąstymo taisykles, pastoviai peržengia esamas ribas ir taip atveria naujas modernizacijos galimybes.

5. Klausimas, ar civilizacija užlaikydama kultūrinį paveldą nenaikina nihilizmo galimybės? O gal priešingai: sukuria pagrindą ką neigti. Juk jei nebūtų dogmatų, ką galėtume pažeisti? Jei nebūtų konservatyvių nuostatų, - prieš ką galėtume sukilti. Kultūrinės industrijos, ideologija, propaganda, ženklų priežiūra sukuria civilizaciją, kurią kiekvienas gali paneigti, nesunaikindamas pasaulio. Todėl filosofijos tikslas ne tik užtikrinti laisvę ir transcendencijos nuostata, bet ir išsaugoti dogmatiką, konservatyvią tradiciją, archainį retrogradiškumą. Manau, kad šiuolaikinė hermeneutika iš dalies tai daro, pateisindama visus prietarus ir stereotipus. Galbūt filosofijos tikslas yra ne tik suponuoti mąstymo laisvę, bet ir pagrįsti bei nuolatos pateisinti su pasaulio tvarumu susijusią dogmatiką. Jei pažvelgsime į klasikinių filosofijos fakultetų ir jų gausių atstovų interpretacinę bei demaskuojančią veiklą rasime gausybę patvirtinimų, kad filosofijos prasmė iš dalies sutampa su neoscholastika, klasikine metafizika, konservatyvia visų naujovių kritika.